

שפרעם | קרית אתא

פיתוח מרחב עירוני על קו הגבול בין הערים

אלון כץ

אלון כץ
שפרעם | קרית אתא

פרויקט גמר

סטודיו "אדריכלות פרואקטיבית"

מנחים | אדריכל גבי שוורץ, אדריכל זיו לייבו

אדריכלות חוקרת

מנחה | ד"ר רונן בן אריה

מסלול ארכיטקטורה ובינוי ערים

הפקולטה לארכיטקטורה ובינוי ערים, הטכניון

התשפ"א | 2021

הפקולטה
לארכיטקטורה ובינוי ערים

תוכן עניינים

פרק א' - מחקר

- 1. קו הגבול
- 6 1.1 מהו גבול?
- 9 1.2 תשתיות לאומיות במדינה לאומנית
- 14 1.3 כיצד מסתיים מרקם עירוני

- 2. טשטוש הגבול
- 18 2.1 שדה של יחסים
- 21 2.2 הבטן הרכה של כביש 70.

פרק ב' - התערבות

- 1. אסטרטגיית התערבות
- 24
- 2. הצעה תכנונית
- 26 2.1 יחס לתשתיות
- 27 2.2 בית החולים
- 28 2.3 כפר-עיר

מבוא

גשר אורבני בין ערים ותרבויות

האתר הנבחר לפרויקט זה הוא רצועה בלתי מפותחת המהווה איזור תווך בין קרית אתא ושרעם. רוחב הרצועה בין 500 ל-1000 מטרים ואורכה כשלושה קילומטרים, כאשר מה שמגדיר את שטחה הוא קצוות הערים השכנות - קרית אתא ממערב ושרעם ממזרח.

מבחינה סטטוטורית, הרצועה נחלקת לשלושה חלקים: זכות דרך החוצה את הרצועה במרכזה מצפון לדרום, שטחים המשתייכים לעיריית שרעם (בעיקר מזרחית לדרך) ומוגדרים בתמ"א 35 כמרקם עירוני, ושטחים המשתייכים לקרית אתא (בעיקר ממערב לדרך) ומוגדרים גם הם כמרקם עירוני.

לאורך הדרך עובר כיום כביש 70, המוגדר בתמ"מ 6 כדרך מהירה נופית, והוא כולל את מחלף סומך בדרום הרצועה, וצומת שרעם וצומת אבליים בקצה הצפוני שלה.

בפרויקט אעסוק במרחב הביניים החצוי אותו תיארתי, מרחב אשר מעלה שאלות על אופיו של הגבול בין הערים, כמו גם כיצד השתיים נפגשות. מה החסמים והיחסים שקיימים במקום, את מי הגבול משמש ובמי הוא פוגע. ולבסוף כיצד ניתן לתת לגבול זה פרשנות חדשה. תכנון במקום מציב אתגרים בנושא היחס בין תשתיות וטבע, בין עיר וכפר, ובין מגורים שונים באוכלוסיה הישראלית.

אנסה לענות על שאלות אלה מתוך הבנה מעמיקה של התהליכים שעיצבו את המקום ושל המשמעויות שנגזרות מכך היום, ואבצע את ההתערבות האדריכלית בו מתוך מבט ביקורתי על מוסדות התכנון בישראל בפרט, ועל החברה הישראלית בכלל.

סימון איזור התכנון על גבי תצ"א, 2020. מקור: תצ"א מגוגל מפות

קו הגבול

מהו גבול?

Robert Frost: "good fences make good neighbours"
(1914)

מירב אמיר, במאמרה "גבול"¹, מתמקדת בהגדרת הגבול בהקשר המדיני, אך דבריה מעלים תובנות גם בקנה המידה העירוני. בימינו, גבולות רבים בעולם משנים את משמעותם כאשר הקשר שלהם לנושאים של צבא וסחר פוחת, ועיקר תפקודם נוגע לגורמים חברתיים. הגבולות מאפשרים בעיקר פיקוח על מגמות חברתיות ופוליטיות שעשויות להיחשב "חשודות", ומגבילים את המוביליות של גורמים אלה. הגבול משמש בעצם להבחנה בין פנימיות וחיזונית, ותורם להבניה החברתית להיווצר באופן הגמוני. העובדה שאדם נמצא ביחד עם קבוצה מסוימת במסגרת גבול מסוים, וקבוצה אחרת נמצאת מעבר לגבול, מובילה אותו להזדהות עם הקבוצה שבכפיפתה הוא נתון, והקבוצה השכנה

1 אמיר, מירב. (2014). גבול. תל אביב. מפתח - כתב-עת לקסיקלי למחשבה פוליטית, מרכז מינרבה למדעי הרוח

נחשבת "זרה", כורז לתהליך של יצירת פערים הולכים ומתעמקים בין הקבוצות. בישראל, ישנו גבול מובחן בין ישובים יהודיים וערביים אשר קיים מאז קום המדינה. גבול זה תרם לרעיון כור ההיתוך, ועזר לקבוצות אתניות יהודיות שונות בתכלית להתגבש מסביב להיבדלות מהחברה הערבית הנמצאת מעבר לגבול או מעבר לכביש. זאת, למרות שרבים מהיהודים עלו ארצה ממדינות ערב וניתן היה לצפות כי ירגישו שייכות גבוהה יותר לחברה הערבית מאשר ליוצאי אירופה. אמנם, עד היום השיח העדתי והדתי תופס מקום רב בתרבות הישראלית, אך בנושאים מהותיים, המגזר היהודי מבדיל את עצמו מהחברה הערבית, דבר שבא לידי ביטוי למשל בנושאים ביטחוניים ופוליטיים, או בהעדפות למגורים במסגרת המגזר היהודי או הערבי בנפרד (קל וחומר נישואים ומשפחות מעורבות).

יצירת חברה יהודית הומוגנית יחסית מקבוצות עולים מכלל מדינות העולם, הינה סוג של ניסוי חברתי שהצליח מעבר לכל דימיון, ומדגים כיצד אמצעים תכנוניים, לצד חינוך ואינטרסים כלכליים, יכולים לאחד בין תרבויות שונות תוך מספר דורות.

הממשלה, שהיתה מעוניינת ביצירת חברה יהודית-חילונית שלטת, מאוחדת וחזקה בישראל, עשתה מאמצים כבירים ופורצי דרך בתחום התכנון, מהמצאת צורות ישוב חדשות, כגון עיירות הפיתוח והמעברות ועד פיתוח טיפוסי דיור חדשים כמו השיכונים. בניין המדינה היווה את הבסיס לעיצוב הגיאוגרפי והחברתי של מדינת ישראל של היום, כאשר התעלמות מוסדות השלטון מהמיעוט הערבי, שימר את ההיבדלות שלו מהחברה הישראלית ואת הניכור בין המגורים. בתחום התכנון הדבר מתבטא בשוני באופי הבניה בין ישוב יהודי המתוכנן מתוך ערכים מודרניים המושפעים מתרבות המערב לעומת הישוב הערבי שברובו משמר את אופן ניהול הקרקעות וצורת הבניה המסורתית, המושפעות מהחוק העות'מאני, גם במחיר בניה כנגד החוק הישראלי.

אף על פי שהישוב הערבי עודנו שונה מאוד בטבעו מהישוב היהודי, וניתן לזהות רק ניצנים של ערעור הסדר הכפרי, מבחינה תרבותית ישנה כיום מגמה של שינוי בחברה הערבית, אשר נפתחת יותר ויותר להשפעות החברה היהודית, ומקיימת יותר מפגשים איתה. ישנה מגמה

ברורה של גדילת מספר המתגייסים לצה"ל מהמגזר הערבי, כמו גם שיעור גדל בעקביות של השתלבות ערבים באקדמיה ושל כניסת נשים ערביות לשוק העבודה. מפגשים אלה נגזרים מהעובדה שמוסדות אקדמיים ומקומות תעסוקה בישראל אינם מוגבלים לקבוצת אוכלוסיה ספציפית כמו שהשכונות או היישובים מוגבלים, וביכולתם לקלוט את כל קשת החברה הישראלית ולגשר על הפערים במידה מסוימת, בשל האינטרסים המשותפים. מכאן שההבדלים בין היהדות החילונית והחברה הערבית מצטמצמים ויש יותר מקום ליצירת זהות משותפת, כאשר קבוצת האוכלוסיה עודן נחלקות בנושאים שאינם דווקא לאומיים, כגון מעמד סוציו-אקונומי, אדיקות דתית, העדפה מינית ועוד². גם מבחינה פוליטית ישנה מגמה של שינוי הזהויות, כאשר ממשלות נופלות חדשות לבקרים ואין אמת ברורה שניתן להיאחז בה.

לכן, בפרויקט זה, אני מתכוון

2 כאן - תאגיד השידור הישראלי, כאן מכירים: https://kanapi.media/kan.org.il/Players/ByPlayer/V1/ipbc/DP213602_g_6920e1571c1a/HLS

להמשיך את המגמות שאותן אני מזהה, ולתת להן ביטוי מרחבי על ידי טשטוש הגבול בין קרית אתא ושפרעם. גבול זה, מנציח עד היום את ההבדלים בין שתי הערים ומונע מהן ליצור מערכת יחסים מורכבת שמושגת על ערכים משותפים ועל שכנות טובה. רוברט פרוסט, בפואמה "Mending Wall" גדרות טובות יוצרות שכנים טובים. הגבול מאפשר לכל צד את תחושת הביטחון והזהות שלו, אך החורים שנוצרים בחומה בחורף מאפשרים את השיח בין הצדדים במהלך תיקונם באביב. עבודת התיקון המשותפת היא משל לצרכים וערכים משותפים לשני הצדדים, כאשר במקרה של קרית אתא ושפרעם, הצרכים שאני מתייחס אליהם כוללים שירותים עירוניים משופרים, ושגשוג כלכלי לצד קשר לאדמה וחיי קהילה.

קו הגבול

תשתיות לאומיות במדינה לאומנית

הן על בעלי הקרקעות והן על מוסדות התכנון. המיעוט ביצוג ערבי בגופי השלטון והתכנון מוביל ליכולת מועטה של המגזר להתנגד לצעדים אלה, אשר קשה במיוחד לשנותם לאחר שנקבעו. יש בפעולה זו משום הנחת גבול שכמו שהזכרתי בפרק הקודם, משמעותו במבחן התוצאה היא חברתית יותר מכל דבר אחר. הפוטנציאל להיווצרות קשר הדוק בין הערים קטן ככל שהחסם נצפה ונוכח יותר ומפריע לתנועה או תחושת שכנות בין הערים. לעומת זאת, הבניה הבלתי חוקית מתרחשת ללא קשר להצבת חסמים כלשהם, משום שבשני צידי הכביש ישנן קרקעות בבעלות ערבית, בה משתמשים בעלי הקרקע לפי צורכיהם, גם במחיר של מחסור בתשתיות וחשש מפינוי. על מנת להבין את הבעיה שיוצרים הגבולות הללו יש להבין את ההבדל בין אופי התפתחות של הישוב הערבי ביחס לישוב היהודי.

המסורת הערבית נבדלת באופי ניהול הקרקעות שלה מזו של החברה המערבית המודרנית. התכנון הערבי, מבוסס על קרקעות פרטיות, בהן כל בעל קרקע יכול לעשות שימוש

המרכיב הבולט ביותר ברצועת התווך בין קרית אתא ושפרעם, הוא הגבול הפיסי החוצה את הרצועה לשניים, כאשר החלק המזרחי שייך לשפרעם והמערבי משתייך לקרית אתא - מוניציפאלית כמו גם מרחבית. קו הגבול מגולם בכביש 70 המפריד בין הערים מצפון לדרום, וכולל את מחלף סומך הרחב. הגבול מחוזק על ידי קו תשתית הנדסיים כגון קו מתח גבוה העוברים לאורך הכביש, וכן מונצח בתכנון עתידי להעביר לאורך התוואי את כביש 6 וכן מסילת רכבת עילית. בנוסף לתשתיות ההנדסיות, מוגדר בתכנית ארצית לאורך הכביש גם רצועת רצף נופי, מה שמקשה על פיתוח מרקם עירוני המגשר בין הערים.

ריבוי האמצעים הפיזיים שתוכננו על ידי מוסדות המדינה ויוצרים חסם בין קרית אתא ושפרעם אינו מקרי. זוהי דוגמה אחת מיני רבות בה יש שימוש דורסני של גופי התכנון בתשתיות כבדות ליצור חסם שיבלום את הגדילה הטבעית של שטחי הישובים הערביים, במקום להסדיר באופן ישיר את השימוש בקרקע באופן שיוסכם

סימון התשתיות הלאומיות המהוות חסם בין הערים

בקרע שלו כרצונו. לכן התכנון הוא מייד, אורגני ועונה מלמטה על צרכים עכשוויים. התרבות הכפרית מתבססת על חשיבה תכנונית שנובעת מהיררכיה חברתית של שייכות לתא משפחתי, חמולה ושבט, כאשר התפתחות היישוב נעשית באופן דורי ומקומי. כמו כן, אופי הבניה מושפע גם מהתרבות החקלאית של החברה. כל קרקע פוריה ונוחה לעיבוד, אשר ניתן להעביר אליה מים מנוצלת לגידולים חקלאיים, בעוד שהמגורים נמצאים בדרך כלל על הגבעות שקשה יותר לגדל בהן צמחיה מניבה ומשמשות יותר לרעיית בהמות. לעומת זאת התכנון בעיר היהודית, מבוסס כלכלית על תעשייה מודרנית ושירותים. בשנות כינון המדינה היה התכנון ציבורי בעיקרו והוכתב על ידי המדינה באופן ישיר, ולאחר שהופרט הפך לתכנון יזמי, בו בעלי ההון מספקים פתרונות דיור ומוכרים אותם למתיישבים או למשקיעים ללא קשר לשייכות המתיישבים למקום או לייחוס המשפחתי. צורת התיישבות מעין זו אינה מתאימה לתרבות הדיור ולאורח החיים הערבי הנפוץ, ולכן שילובם של ערבים בשכונות יהודיות מועט (גם בשל אמצעים שונים של בעלי הנכסים להרחיק אוכלוסיה ערבית לא רצויה), והחברה הערבית,

בהיעדר חלופות טובות יותר, בוחרת להישאר ולגור באותם יישובים.

עם זאת, תחימת היישובים הערביים שנעשתה לאורך השנים באמצעים מגוונים על ידי מנגנוני השלטון גרמה לבעיות שונות גם ביישובים אלה¹. כתוצאה ממלחמת השחרור, רוב האוכלוסיה הערבית התגוררה ב-107 יישובים כפריים מוכרים ובשני יישובים עירוניים והם נצרת וספרעם, בנוסף לחמש הערים המעורבות שבהן נותר מיעוט ביחס לכמות האוכלוסיה הערבית שחיה בהן לפני המלחמה (עכו, חיפה, יפו, רמלה ולוד)². ח'מאסי מכנה את השפעת המלחמה על הערים המעורבות "עיור קטום", שכן אם היה תהליך עיור בחברה הערבית, במסגרתה אוכלוסיה כפרית היגרה לעיר, תהליך זה נקטע כאשר נותרו בערים המעורבות מיעוטים חלשים וציביון העיר הפך ליהודי.

1 יפתחאל, א., קדר א. (2000). על עוצמה ואדמה: משטר המקרקעין הישראלי. תיאוריה וביקורת 16, עמ' 67-100

2 ח'מאסי, ראסם. (2005). עיור והתעירות ביישובים הערבים בישראל. מחקרי ירושלים. מכון פלורסהיימר למדיניות.

נצרת, שהיתה ישוב לא גדול טרם המלחמה, חבה את מעמדה כעיר לחשיבות הנוצרית שלה, וגדלה באופן משמעותי בעקבות המלחמה כאשר אוכלוסייה ערבית גדולה ברחה אליה מערי הצפון כגון צפת וטבריה שנכבשו. שפרעם אף היא נהנתה ממעמד של עיר עוד מימי השלטון העות'מאני, וזאת הודות למיקומה בין הגליל וערי החוף. עם זאת, נצרת ושפרעם לא היו בעלות ציביון עירוני כמו של ערים כמו חיפה ויפו, אלא אורחות החיים בהן היו כפריים לכל דבר, כאשר התושבים התפרנסו בעיקר מחקלאות ומסחר.

באותם ישובים כפריים שהיו קיימים מאז 1948. מציאות זו גרמה לעיור (Urbanization) כפוי של הכפרים, וכיום 94% מערביי ישראל מתגוררים בישובים עירוניים המהווים 73% מהישובים שהיו במקור כפריים (לפי הגדרת הלמ"ס המגדיר כיישוב עירוני כל יישוב שמתגוררים בו יותר מ-2000 נפש באופן קבוע). לפי ח'מאיסי, הבעייתיות בכך, היא שההתעוררות (Urbanism) של החברה הערבית, אם בכלל, היא סלקטיבית - כלומר, חלק מהערכים האורבנים מאומצים על ידי החברה, בעוד ערכים אחרים טרם נטמעו בה, ולכן תושבי היישוב העירוני אינם מוכנים לשינויים התרבותיים ולאורח החיים שנגזרים מצורת ההתיישבות העירונית. מעבר לכך, ישובים עירוניים כמו שפרעם, על אף גודלם, מתאפיינים בעיר אזור. כלומר, הגידול באוכלוסייה הוא פנימי והעיר לא מושכת אליה אוכלוסייה זרה, מה שרק מגביר את השמרנות שלה ואת הקושי שלה להתאים את עצמה לזמנים המודרניים. לכן, בימים שבהם התערבות המדינה ביישובים הערביים מוגבלת לאכיפה ספורדית של בניה לא חוקית וקביעת תכניות מתאר לא מותאמות מקום, היישובים ההולכים ומצטופפים מתקשים לתפקד כעיר אך

האמצעים שהפעילה מדינת ישראל להשתלטות על שטחים ערביים כגון סיפוח אדמות המואת, חוק נכסי נפקדים, וחוק רכישת מקרקעין, לצד התעלמות מוסדות התכנון מצורך האוכלוסייה הערבי בהקמת ישובים חדשים, לא איפשר התפתחות כפרים מוכרים נוספים לאוכלוסייה הערבית הגדלה. לכן, כיום ישנם בסך הכל 125 ישובים ערביים בישראל, כאשר התוספת מאז קום המדינה מקורה בעיקר בהסדרת ההתיישבות הבודאית בנגב (. מכאן, שהגידול באוכלוסייה הערבית שהכפילה את עצמה פי 10 מאז קום המדינה, מוכלת בעיקר

אינם יכולים עוד לתפקד ככפר.

בשיטת תכנון מודרנית, אשר מנחיתה שכונות שלמות על שטחים לא מפותחים, באמצעות כספים יומיים. החברה היהודית פתחה יותר לצורת מגורים של שכירות או רכישת בית מן המוכן, מה שמקל על פרויקטי בנייה מסוג זה, המתאפיינת בדגמים משוכפלים, מגורים ברבי קומות והתרחקות מהתא המשפחתי. לכן, היכולת של היישוב היהודי להתפתח במהירות וביעילות ולשייך לעצמו שטחים (יכולת שהתפתחה כבר בימי חומה ומגדל), בנוסף לבלעדיות של החברה היהודית בקביעת התשתיות הלאומיות, יוצרות מצב של חוסר איזון בפוטנציאל של המגורים השונים להתפתח מרחבית.

שיטת התכנון המודרנית טרם הוטמעה בתרבות הערבית, ולכן קשה להאמין שיתוכנן וייושם פתרון פורמלי כוללני וארוך טווח להתרחבות או ציפוף הישוב הערבי שאוכלוסייתו גדלה בקצב גבוה ושטחיו הולכים ומתמלאים (אף על פי שעובדים בימים אלה על תכנית מתאר חדשה לעיר שפרעם, למשל). בשל הפערים שציינת, שלל הניסיונות מאז קום המדינה להסדיר את הקרקעות בישובים הערביים, ולטפל בנושא של בניה לא חוקית העלו חרס, ורק יצרו ניכור וחוסר אמון בין מוסדות המדינה והיישוב הערבי. לדוגמה, תיקונים 101 ו-104 לחוק התכנון והבנייה, שהיו אמורים לאפשר לרשויות המקומיות יותר סמכויות ולהקל על הבירוקרטיה בתכנון הישובים הערביים, נלווים לאכיפה גבוהה יותר של בניה לא חוקית, ולכן גם הרפורמה האחרונה לא פתרה את המצב³.

לעומת זאת, קרית אתא מאופיינת

ח'מאיסי, ראסם. (2007). בין מנהגים לחוקים, תכנון וניהול הקרקע ביישובים הערביים בישראל. חיפה. אופקים בגיאוגרפיה מס' 64/65

קו הגבול

כיצד מסתיים מרקם עירוני

במבט ראשון על רצועת התווך בין קרית אתא ושרפעס, ניתן לחשוב אותה לקו גבול בין מדינות. הבינוי הנראה בשתי הערים מתאפיין כקצה של מרקם עירוני, כאשר לכל עיר הפרשנות שלה למושג הקצה. למרחב הביניים אין משמעות מוגדרת או תחושה של מקום. אם נוסעים ממרכזה של כל עיר לכיוון רצועת התווך, מרגישים חוויה של יציאה ממקום, ולא של מעבר בין מקומות. קשה לזהות הגדרה של יחסים כלשהם בין הערים משום שחסרה חוליה מקשרת, המפרידה ביניהן אך יוצרת קשר לוגי שמסביר את השינוי באופי המקום בין עיר אחת לאחרת. מצב זה אינו מוזר לתושב הישראלי, שכן זוהי סיטואציה מוכרת החוזרת על העצמה בכל מעבר בין עיר יהודית לעיר ערבית, אך מבקר נוכרי ככל הנראה ירגיש את השינוי הזה כאילו עבר בין ארצות שונות, משום שהעיר הערבית והעיר היהודית שונות זו מזו באופי האדריכלי והאורבני שלהן באופן מובהק.

גבולות מוגדרים ומוחלטים שאינם מסגירים אפשרות של התפתחות עתידית לכיוון מזרח. שכונות אלה בנויות על קוי הגובה של הגבעות, ומפנות את הבתים הפרטיים לצפות החוצה מהעיר, אל הנוף הים-תיכוני, המאופיין בשדות חרושים, מטעי זיתים וכיפות אורנים נטועים ביד אדם. השכונות גבעת רם, וגבעת טל נבנו בסוף שנות התשעים, והן מאופיינות בבתים פרטיים או דו משפחתיים עם חצרות וגדרות שמשלימים את חלום הפרוורים. גבעת אלונים הצפונית להן, נמצאת בשלבי הקמה מאז שנת 2012, והיא מציגה מגוון רחב יותר של בינוי – מדו-קומתיים ועד רבי קומות, אך עם זאת אופיה דומה לזאת של השכונות הקודמות לה. תמר ברגר מתארת סוג זה של שכונות מגורים בספרה "אוטוטופיה"¹. היא מזהה בינוי מסוג שאינו עירוני, אך יש לו זיקה לעיר, אשר הולך ונהיה נפוץ בארץ, ומכנה אותו פרוור למרות שאינו זהה לפרוור האמריקאי המוכר. מאפייניו הבולטים של הפרוור הישראלי כוללים היבדלות, התבססות על רכב, ואיכות

בקצה המזרחי של קרית אתא מופיעות שכונות פרווריות וסטריליות, בעלות

1 ברגר, תמר. (2015). אוטוטופיה: על מרחב הביניים הפרוורי בישראל. בני ברק. הוצאת הקיבוץ המאוחד

חיים שלווה (או חלום על איכות חיים כזו) – ועל כן ברגר מכנה אותו "אוטו-טופיה", כהלחם של אוטו ושל אוטופיה. מבחינה צורנית ניתן להבחין במערכות כבישים היררכיות, היקפיות ומתפצלות בעלות צורה גיאומטרית כלשהי; דגמי מבנה משוכפלים (משלל טיפולוגיות) ופארק רחב ידיים. כל אלה מאגדים תחתם חברה בעלת מאפיינים משותפים, יהודית בדרך כלל, מהמעמד הבינוני-גבוה, אשר "הפנימה את ערכי האינדוידואליזם, ההישגיות וההסתגרות הניאו-ליברליים". נקודה חשובה בנוגע לאותם מתיישבים פרווריים, לטענתה של ברגר, היא שהם שותפים לתהליך הדה-פוליטיזציה של המרחב. זאת משום שהפרוור מסתגר בתוך עצמו, נהנה מהומוגניות ונמנע מקונפליקטים, אם בנושאים לאומיים או חברתיים-כלכליים. מצד אחד, יש בצורת חיים כזאת יתרונות, שכן כללי המשחק בפרוור הם מוגדרים וברורים, יש בהם פשיעה נמוכה יחסית, המרחב הציבורי הוא משותף לכל ובטוח. אך מצד שני, חסרים בו חיי הקהילה והחברה שקיימים במרכז הערים ובכפרים. יש שירגישו בפרוור חוסר ביטחון בשל מיעוט העיניים על הרחוב, וחוסר הזדמנויות בשל הגדרות השימושים המעטות וחסרות הגמישות

שבו, לצד מחיה יקרה ביחס לכפר.

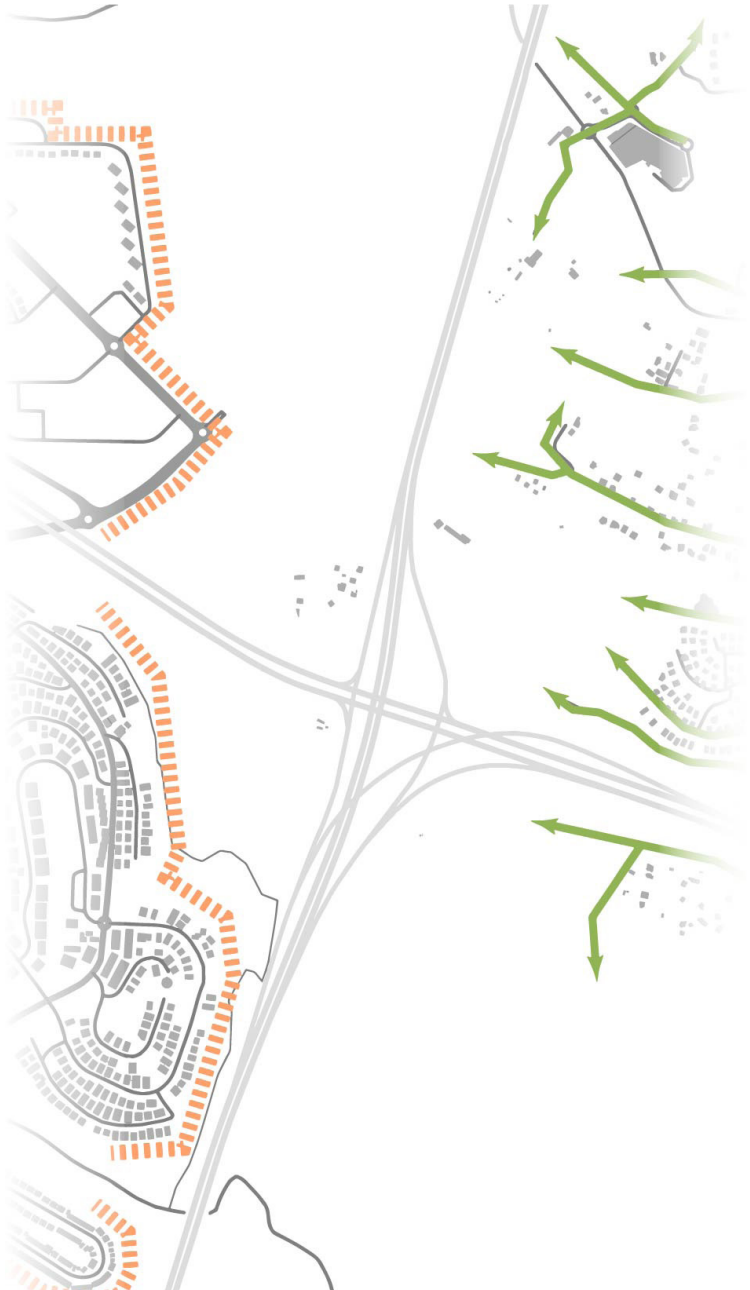
שכונות אלה של קרית אתא מהוות את החוליה האחרונה ברצף ההיסטורי של העיר. קרית אתא נוצרה ממיזוג של ישובים חקלאיים חלוציים שהסבו את עיסוקם לתעשייה, כאשר לאחר קום המדינה ובניית שלוש מעברות באזור קיבלה תאוצה של התפתחות דמוגרפית וכלכלית². בעשורים הראשונים למדינה, התבסס מעמדה של העיר בעודה נסמכת על המפעלים ועל מרכזי המסחר של מפרץ חיפה שמהווה את גבולה המערבי. לאחר שנים של הידרדרות במעמדה כאשר הקדמה עסקה בהיי-טק ולא בתעשייה הכבדה, שינתה קרית אתא את פניה באמצעות בניית השכונות הפרוריות, המציעות למשפרי הדיור בקרב תושבי הקריות איכות חיים חדשה. מעטים הערבים שבחרו להתגורר בשכונות הללו על אף סמיכותן למספר ישובים ערביים, משום שכפי שתוארתי הן שונות מאוד באופיין מצורת החיים הערבית הכפרית.

דרמן, עמירם. (1989). מחריש 2 לחרושת, מכופריאת לכפר עטה, קורות היישוב בשנים 1925-1936. הוד השרון. הוצאת המחבר

בנייני מגורים בני למעלה מ-4 קומות, שצ"פים וייעוד חלקות שונות ליעודים מוגדרים. בין שלוש הטבעות ביישוב הערבי מקשרים בדרך כלל רחובות רדיאליים בהיררכיות שונות, כאשר המרכזיים בהם ממשיכים את הדרכים שהובילו אל הכפר העתיק ומתנקזים אליו מהדרכים הבינעירוניות. רחובות אלה הם בעלי שימוש ציבורי, בעיקר מסחרי, אך בחלקים הישנים שלהם התשתיות עודן אינן מותאמות לשינוי בקנה המידה של הישוב. בחלקים החיצוניים, רחובות אלו כבר מתאפיינים בחתך רחוב אופייני יותר לעיר קטנה ומקנים הזדמנות לבתי עסק חדשים להתפתח, בעוד שהם רחוקים ממרכז העיר המתיישן ונגישים לישובים הסובבים. מהרחובות הרדיאליים מתפצלות דרכים שמובילות לאזורי מגורים, כאשר כל דרך מהווה כניסה לאזור חצי פרטי, שכן בדרך כלל הוא משתייך לחמולה שמתגוררת סביבו. בשל האופי הרדיאלי של סכמת התפתחות הישוב הערבי, ניתן לומר כי גבולות העיר מהווים התפתחות אורגנית פתוחת-קצה, אשר מתפשטת לצדדים בהתאמה לקצב הגידול הטבעי של אוכלוסייה.

קצה העיר שפרעם באיזור התווך נראה דומה ליתר קצוות העיר, אשר עודנה מחזיקה במידת מה באופיה המקורי כיישוב כפרי. הכפר התפתח בהדרגה מהמרכז ההיסטורי, שהיה מושתת על ישוב מהתקופה הביזנטית. פאח'ורי ואלפסי מתארים טיפולוגיה של התפתחות הישובים הערביים בארץ ישראל על ידי חלוקה לשלוש טבעות התפתחות³. הטבעת הראשונה התפתחה לפני קום המדינה וכוללת את הגרעין העתיק שהוא מרכז הכפר. הטבעת השנייה התפתחה לאחר קום המדינה ועד שנות ה-2000, כאשר אופי הבניה עדיין מסורתי ומנסה לשמור על ציביון כפרי על אף הגדילה המשמעותית באוכלוסיה וכניסת השפעות תרבותיות מהסביבה. לאחר שנות האלפיים, בטבעת החיצונית, כבר ישנם יותר ניסיונות להסדיר את הזכויות בכפרים הערביים מצד המדינה, ויותר הבנה שיש להתייחס לתכנון בעין אורבנית-מודרנית מצד התושבים. לכן ניתן לזהות בחלקים החיצוניים של היישוב טיפולוגיות שטרם נראו בו, כמו

3 Alfasi Nurit, Fakhoury maisa. (2018). When contradicting public space regimes collide: The case of Palestinian Israeli towns

טשטוש הגבול

שדה של יחסים

לאחר חקירת הפערים הפיסיים והתרבותיים הקיימים בין העיר היהודית והעיר הערבית בארץ, כאשר קרית אתא ושפרעם מהוות מקרי בוחן, אשטח בפרק זה את סט הערכים איתו אני ניגש לפרויקט. הנרי לפבר במאמרו the right to the city, קושר בין המרחב העירוני לבין התנהלות הפוליטיקה ויחסי הכוחות בחברה. הוא מבחין בערים ותיקות שמתפרקות ומציע בניית ערים חדשות המבוססות על אידיאולוגיה חברתית החורטת על דגלה את "הזכות לעיר". זכות זו מוקנית לאלה הגרים בה, והיא שייכת לשוכנים בה, בין שהם אזרחים ובין שהם זרים. בנוסף, מוקנית הזכות לנכס את המרחב העירוני, כלומר זכותם של התושבים לשימוש מלא ושלם במרחב העירוני בחיי היומיום שלהם. זוהי הזכות לחיות במרחב העירוני של עיר מסוימת, לשחק ולעבוד בו, לייצגו, לאפיינו ולהחזיק בו.

כמו כן לפבר מתייחס לזכות להשתתף, כלומר זכותם של התושבים למלא תפקיד מרכזי בתהליכי קבלת החלטות הנוגעות לייצור המרחב העירוני – ייצור המתבצע בידי גורמים שונים בכל הרמות: המדינה, בעלי הממון ושחקנים אחרים.

בהתייחס לתושבים מקרית אתא, הזכות לעיר יכולה לעודד חיים יותר אורבניים ופעילים מאשר מחיי הפרברים המאפיינים אותה, ולספק לתושבים אופציה לבניית קהילה, והתחככות בחברה יותר הטרוגנית. כמו כן, ליצור מגוון גדול יותר של מרחבים ציבוריים בעלי שימושים ומשתמשים שונים ולייצר הזדמנויות להתרחשויות שהפרוור לא מזמן. תושבי שפרעם, אשר מחפשים את ההזדמנות להישמע ולגבש כוח פוליטי על מנת לקדם את האינטרסים שלהם אל מול מוסדות המדינה, יכולים למצוא את קולם מתוך רעיון הזכות לעיר. זאת משום שביחס להליכים הביורוקרטיים של מוסדות התכנון, הדבר תואם יותר את התרבות הכפרית, שבה באופן מסורתי כל שטח נשלט על ידי בעליו ויש לו את הכוח להשפיע על המרחב מלמטה למעלה.

מארק פרסל, גיאוגרף וחוקר פוליטיקה בעיר, מושפע מדבריו של לפבר

Lefebvre, Henri (1996), 1
The right to the city, in Kofman,
Eleonore; Lebas, Elizabeth (eds.),
Writings on cities, Cambridge,
Massachusetts

Glocalization. אילוסטרציה, 2016 מתוך ספרו של ויקטור רודומטוף באותו השם, הוצאת ריטלדג'

שחיים במקום אחד. הלאום הוא כבר לא הקהילה הפוליטית הדומיננטית ביותר. קהילות יכולות להתגבש סביב נושאים ומטרות משותפים, כמו מגדר, אתניות גאוגרפיה וכו'. בזהו זה הוא רואה גם את הפוטנציאל של האזרח להתנער מההשפעה של בעלי ההון והתאגידים הבינלאומיים על חייהם, משום שאלה נתמכים וניזונים מהסדר הווסטפאלי. זאת הזדמנות לצמיחת הדמוקרטיה מחדש, תוך הגדרת מושג האזרח ומציאת הכוח שלו בקבלת החלטות. פרסל טובע את המונח Glocalization בהתייחס לשינוי קנה המידה האזרחי מהמדינה לקני מידה מקומיים או גלובליים, מה שמערער את ההגמוניה המדינית ונותן

וקושר אותם למציאות של היום. הוא טוען שנושא האזרחות עובר שינויים ומתערער בשלוש חזיתות: Rescale, Reorient ו-Reterritorialization.² קנה המידה של האזרחות משתנה, מקנה המידה הלאומי לקנה המידה של עיר, של מחוז או אף מתרחב לקנה המידה הגלובלי. במקביל, מתחילים לצוף סימני שאלה בנוגע לקשר בין הגבולות והריבונות ובין הנאמנות הפוליטית, בהתחשב בכמות מהגרי העבודה, הפליטים ושאר הזרים

Purcell, Mark. 2003. 2
Citizenship and the right to the
global city: reimagining the capitalist
world order

פתח להתארגנות של אורחות מעל ומתחת לקנה המידה של המדינה.

על אף ההתייחסות הסציפית של לפבר לעיר, רעיונות אלה לא חייבים להתרחש בקונטקסט של עיר, אלא בכל מקום מאוכלס שהוא, ולכן עדיף להתייחס לכך כ"זכות להתגורר". זכות זו לא רק מערערת את הכוח של האורחות הלאומית על האדם, אלא גם מערערת את הקשר בין כלכלה לחברה, ואת הכוח של ההון להשפיע על קבלת ההחלטות שמעצבת את העולם החומרי. בעולם שבו גם מאחורי הסכסוך היהודי-ערבי עומדים לא מעט אינטרסים כלכליים של מעצמות ותאגידים שונים, רעיון שמייצר מציאות פוליטית מקומית חדשה שאינה מושפעת מהכוחות הללו, יהיה הומני יותר ודמוקרטי יותר.

על מנת לקשור את הרעיונות לקונטקסט הישראלי אתייחס למאמרו של דניאל מונטרסקו³. מונטרסקו מתייחס לערים המעורבות בישראל דרך חקר מקרה של העיר יפו. את העיר המעורבת הוא מגדיר כעיר שכוללת אוכלוסיה יהודית וערבית

ניכרת שביניהן מתרחשים יחסי שכנות או עירוב דפוסי מגורים, בהסתכלות על מסלול ההתפתחות של העיר לאורך השנים ועל מעמדה התרבותי של העיר בויכרון הקולקטיבי. אם נבחן את רצועת התווך בין קרית אתא ושרפעים מעיניים של עיר מעורבת עוד בטרם קיימת עיר כלשהי בשטח זה, ניתן לראות כיצד המגמה הנוכחית מצביעה על פוטנציאל לשטח מעורב. זאת בשל יחסי שכנות הקיימים בין הערים השכנות והתפתחותן של הערים זו לכיוון זו. עם זאת, באיזור החדש אין זיכרון קולקטיבי של שייכות לאחת הערים, ולכן בינוי בשטח זה נתון לפרשנות, ויכול להתפתח לכיוונים שונים בהתאם לאופי התכנון שיעשה במקום. יצירה של מרחב מעורב במקום מעין זה, יש בו משום שלילת האתנוקרטיה, אך מצד שני גם ליברליזם אינו צפוי להתקיים בו, בשל שמרנותן של החברה היהודית והערבית. לכן, מונטרסקו מפרש את המרחבים המעורבים כשדה של יחסים. בשדה זה ישנן קבוצות כוחות שונות בעלות אינטרסים מקומיים או מדיניים, לאומים או כלכליים, שמקיימות מאבק מתמשך על השליטה ועל עיצוב המרחב. למצב זה קורא מונטרסקו מרחב הטרנומי, ובכוחו לפורר את המערכת החברתית פוליטית הקיימת ולתת פתח למערכת חדשה של פוליטיקה מקומית שאינה ידועה עוד.

3 מונטרסקו, דניאל. (2007). מרחב עירוני ופוליטיקה של זהויות בערים מעורבות: יפו, 1948-2004. מתוך: רכס, אלי. יחד אך לחוד

הבטן הרכה של כביש 70

רחוב רחב יחסית הכולל מפרדה נטועת עצי נוי בין הנתיבים, וקווי תשתית תת-קרקעיים. ההתפתחות של קצה זה כרחוב מסחר ותעסוקה נובעת מקרבתו ונגישותו לקרית אתא ושאר הישובים הסובבים. בעוד שהדרכים למרכז העיר הולכות ונהיות גדושות ופקוקות, בתי עסק שרוצים למשוך מבקרים ולקוחות מחוץ לעיר צריכים להתמקם בחלקיה הנגישים ביותר. דוגמא לכך היא חנות שמלות הערב T&E אשר נפתחה ברחוב זה, לאחר הבנה עסקית של בעליה שמעבר בית העסק מפנים העיר לשוליה, יאפשר הרחבה של החנות וכן הנגשתה ללקוחות מחוץ לעיר⁴.

סביב לצומת שפרעם ניתן למצוא בעיקר שדות חקלאיים, מטעי זיתים ואדמות בור כאשר בתכנוית המתאר האיזור מיועד כשטח לפיתוח עתידי במרקם עירוני, כולל שימושים ציבוריים, שטחים פתוחים ומגורים. מבחינה טפוגרפית השטח מהווה אגן ניקוז וכן עובר בו נחל שפרעם, ובשל היותו נמוך ביחס לסביבה, הוא נצפה מגבעות המגורים השונות של שתי הערים, ומהכבישים הראשיים. לכן אני מוצא חשיבות בשימור נופיו

צומת שפרעם, הממוקם כשני קילומטר צפונית למחלף סומך על כביש 70, מהווה כיום את נקודת התורפה המרכזית ואולי אף היחידה לאורך הגבול בין קרית אתא ושפרעם. כיום ניתן לזהות בו סימן לזליגת הערים מעבר לכביש - כאשר בית העלמין "ארץ החיים" השייך לקרית אתא נמצא מזרחית לכביש 70 ומספר בתי עסק כגון אולם אירועים, תחנת דלק ומוסך רכב הנמצאים מערבית לכביש הינם בבעלות ערבית.

בצומת עובר הכביש הבינעירוני היחיד שמקשר בין הערים, כאשר בצד של קרית אתא מספרו 781 ובצומת שפרעם הוא מחליף את מספרו ל-500. מוצאו המערבי בשדרות ההסתדרות במפרץ חיפה, בהמשכו הוא מנקז אליו את הרחוב המרכזי של קרית אתא (דרך העצמאות), לאחר מכן עובר בשטחים הלא מבונים של קרית אתא ומגיע לצומת שפרעם. מהצומת עובר כביש 500 מתחת לכביש 70 ומוביל לחלק הצפוני של רובע העיר העתיקה. בעשר השנים האחרונות, כביש 500 מהווה את אחד הקצוות הפתוחים המתפתחים ביותר בשפרעם. סימנים לכך הם בניה ופתיחה של בתי עסק בקצב גבוה וחתך

4 פויר, דרור (2019). עיתון "גלובס"

בטיפולוגיה ששומרת על ערכי הנוף בסביבה ושואפת לייצר מרחב עירוני מיוחד שאינו מיועד אותו למגור ספציפי, אך נובע מזיהוי והבנת הצרכים של שני המגורים.

ההחלטה שיש לפתח מוקד משיכה כלכלי במקום נובעת ממספר תובנות. הראשונה היא המרחק של שכונות הטבעת החיצונית של שפרעם ושכונות הפרברים של קרית אתא ממרכזי הערים, והצורך שלהן באיזורי תעסוקה ומסחר סמוכים יותר וחדשניים יותר. שנית, איזור תעסוקה יוכל להכניס כספים רבים לעיריות, הנחוצים לשיפור התשתיות העירוניות וחידוש פני

החקלאיים של האיזור, בדגש על מטעי הזיתים העתיקים שבו, אך גם שטח אסטרטגי וחשוב להתערבות ופיתוח עירוני, בשל היותו איזור תווך בין קרית אתא ושפרעם. ההתערבות שאני מציע באיזור התווך מיועדת לשרת את הציבור הרחב ולספק מגורים לשני המגורים השכנים. היכולת לייצר מרחב מעורב ראשון מסוגו בארץ נסמכת על מציאת קווי הדימיון והאינטרסים המשותפים של קהלי היעד, ואף על נקודות השוני ביניהם, על מנת לקבל מרחב הטרונומי שיש בו כללי משחק בסיסיים לצד חופש ליצירת זהות חדשה. בסכמת השימושים ניתן לראות פיתוח מסחרי של רחוב 500 והוספת שימוש של שירותי בריאות שיהוו מוקד משיכה משמעותי לישובי הסביבה. כמו כן, מוגדרים שטחי מגורים,

השכונות הותיקות. שלישיית, הגברת העיור בשפרעם והעצמת כוחה הכלכלי ביחס לישובי הסביבה, יכולים להפוך אותה למוקד משיכה של הגירה חיובית. התנעת תהליך הגירה לעיר יוריד עומס מהישובים הכפריים בסביבה בעוד שהעיר תלמד כיצד להכיל את ההתיישבות החדשה ולהתפתח באמצעותה. בנוסף, בעקבות מאמרו של גונן בנושא מרכזי פיתוח חבליים משותפים ליהודים וערבים⁵, מיקום המרכז בין הערים מקנה יתרונות לשיפור המצב הכלכלי של החברה הערבית. הערבים נמצאים בעמדות מפתח בעיקר במסגרת היישובים שלהם אם בעסקים מקומיים או במגזר הציבורי, ומתקשים לטפס בדרגות ניהוליות בעסקים ובארגונים יהודיים, דבר שמשאיר את האוכלוסיה הערבית מוחלשת ביחס לאוכלוסיה השלטת בארץ ומעצים את הפערים בחברה. ישנו חוסר ביזמות ועסקים פרטיים במגזר בשל הצורך במימון גבוה וידע מקצועי נרחב, לצד חוסר היכרות עם תחום זה. מרכזי פיתוח חבליים בסמיכות ובזיקה לעיר ערבית ולעיר יהודית יכולים לסייע ללימוד ולשיתוף ידע בין האוכלוסיה

היהודית שבקיאח בנושאים יזמיים לבין האוכלוסיה הערבית שזוקקה לכך. כמו כן, המיקום מחוץ לעיר מאפשר פיתוח שימושים שזוקקים לשטח נרחב, מבלי בעיה של הריסת זהות העיר וללא הביורוקטיה שנגרמת מתכנון על חלקות קטנות בבעלויות רבות.

מרכזי פיתוח כאלה יושמו בארץ בתצורה של איזורי תעשייה, אך בשל שאיפתי לשמר ערכים נופיים במקום ובשל הצורך של האיזור בבית חולים חדש, בחרתי למקם בו מרכז של שירותים רפואיים, שאינם מצריכים תנועה כבדה ואינם מזהמים, אך הם רווחיים ומציעים מגוון אפשרויות תעסוקה מקצועיות שיכולות להתאים הן לגברים והן לנשים, ולכלל המגזרים. הרחוב המסחרי, ידע לקבל עסקים מקומיים משלל תחומים, כולל שווקי אוכל ומסעדות. הנגשת רחוב זה לציבור קרית אתא יכול להפוך אותו לבעל חשיבות רבה לעיר זו, שמסתפקת כיום ברחוב מסחרי אחד בלבד ובמבחר גדול מדי של מרכזי מסחר מחוץ לעיר שמציעים כולם חוויה דומה.

5 גונן, עמירם. (1992). מרכזי פיתוח חבליים משותפים לישובים יהודים וערבים בישראל. ירושלים

Akbar, J. (1988). *Crisis in the built environment: The case of the Muslim city*. Michigan, MI: Concept Media.

המודל של אכבר בנוגע למרחב הבנוי. 1988

אסטרטגיית התערבות

ציבוריים לפי קטגוריות של בעלות, שליטה ושימוש במקום. המחקר של פח'ורי ואלפסי מעלה את התובנה כי הכפר הערבי המסורתי, המתבסס על אדמות פרטיות, כולל מספר דרגות של שטחים ציבוריים המשתייכים לשבטים, חמולות או משפחות שונות. הרחוב הראשי, אשר נמצא בבעלות המדינה או הרשות המקומית, נשלט על ידי בעלי העסקים ברחוב ומשרת את כלל הציבור, אך הרחובות הצדדיים נמצאים בבעלות פרטית ונשלטים על ידי המשפחות המתגוררות בהם, לצורכיהן הקהילתיים, ולציבור הרחב אין מה לחפש בהם. אופי הבניה המסורתית, המבוסס על בניה פרטית על קרקעות המשפחה, מהווה חסם לאפשרות של יזמות ביישוב הערבי. זאת, משום שהמשפחה לא תהיה מעוניינת בהכנסת זרים לשטחה הפרטי, אשר יחיו איתם בכפיפה אחת בשטח הציבורי שנועד למשפחה בלבד.

איזורי המגורים יתבססו על מספר עקרונות תכנוניים. ראשית, על מנת לתת את הבסיס למכנה משותף בין המתיישבים, יתוכנן איזור מגורים בעל אופי הומוגני המתבסס על מגורים קרובים לקרקע הנמצאים בדיאלוג עם האופי החקלאי של המקום. טיפולוגיות המגורים ינבעו מסוג הגידול החקלאי ומאופי פני השטח בכל חלק באיזור ההתערבות. שנית, על מנת להדגיש את האינטרסים הכלכליים המשותפים ולהפחית את חוסר האמון בין קבוצות האינטרסים השונות, ההתערבות תתבסס על מודל שאינו כולל שינויי בעלות על קרקע, אלא רק רכישת זכויות וזיקות הנאה, אם למגורים או לצרכי ציבור.

פח'ורי ואלפסי מתייחסות במאמרן לסכמה של אכבר המקטלגת שטחים

בקרית אתא, אשר שכונותיה החדשות מתוכננות באופן יחסית דומה לזה של שכונת חיילים משוחררים, הבניה היוזמית עובדת היטב לפחות מבחינה כלכלית. העיר המשופעת בשטחים לפיתוח, נמצאת בתנופת תכנון ובניה, תוך ידיעה שהחוסר בפתרונות דיור, ביחד עם קצב גידול האוכלוסיה, יבטיח שכל פתרון דיור שישמש בשטחה יימכר. חברות יזמות ענקיות בונות פרויקטים מגוונים בשכונות העיר החדשות ואלו נמכרים למתיישבים ולמשקיעים בקצב מהיר. איכות החיים שמספקות השכונות הללו, כפי שהסברתי בפרק הקודם, מספקת את השקט הפרווי שהדיירים מחפשים, משום שתרבות הדיור של המגור היהודי רגיל למגורים העירוניים המתאפיינים בשכונות עם זרים. עם זאת, לוקה בחסר התכנון האורבני של השכונות הללו, שכן אינן מספקות את אותה היררכיה של שטחי ציבור שהכפר הערבי יודע לספק, וכן אינן מקנות כל שליטה של המתגורר על המרחב העירוני. חסרון זה מתקשר לנושא הזכות לעיר, שבה האזרח יכול להפוך את העיר לשלו ולהשפיע עליה בפעולותיו. אך חוסר הגמישות התכנונית בפרוור אינו מאפשר זאת, וכללי המשחק בו נוקשים.

כפתרון לבעיה זו, שאינה מאפשרת הקמת שכונות חדשות (במונחים המודרניים שלהן) בישוב הערבי, תוכננה בשפרעם שכונת חיילים משוחררים, על אדמות שנרכשו על ידי רשות מקרקעי ישראל. שכונה זו מיועדת לחיילים משוחררים, בעיקר מקרב המגור הדרוזי בשפרעם. השכונה מתוכננת באופן מודרני והיא מתגברת על החסם של מגורים במסגרת המשפחה, תוך יצירת קהילה בעלת בסיס ערכי משותף, אך השוני המובהק שלה מהעיר בינתיים לא איפשר את הקמתה, כאשר קבוצות שונות מתנגדות לתכנית ומערימות קשיים לביצועה. אחד החסרונות בפרוגרמת השכונה, היא הדיכטומיה שהיא מתווה בין הפרטי לציבורי. השטחים הפתוחים המוגדרים בה הם לשימוש כלל הציבור, והשטחים הפרטיים בה קטנים מכדי לאפשר בהם דרגה נוספת של ציבוריות. לכן, באם היתה מבוצעת, השכונה היתה סובלת מאותם קשיים שסובלת השכונה אותה מזכירות פח'ורי ואלפסי בסח'נין, שבה מתגלעות מריבות בין השכנים בשל הקרבה הרבה מדי ביניהם והחוסר בשטחי ביניים, והשטח הציבורי הופך משטח של כולם לשטח של אף אחד, אשר מושך אליו רק פעילויות מפוקפקות.

הצעה תכנונית

יחס לתשתיות

התכנון המוצע בפרויקט נובע מזיהוי הצרכים של קרית אתא ושרעם ומההבדלים התרבותיים והעירוניים ביניהן. במקביל, התכנון מתייחס לסביבה הפתוחה ולנוף החקלאי כמרקם שיש לשמר תוך ניצול תשתיות הדרכים הקיימות והפיכתן מחסם להזדמנות. אציג הצעה לתכנון בית חולים, מסחר ומגורים ברצועת התפר, אשר יתרמו לפיתוח הערים ומערכת היחסים ביניהן.

בתכנית הבינוי התייחסתי לתשתיות העתידיות המתוכננות כולל כביש 6 ונתיבי רק"ל, אשר הופכים את המחסום של כביש 70 לבולט מתמיד אך נותן הזדמנות להוסיף לו גם תשתית שמאפשרת מעבר של בינוי והולכי רגל מתחתיו, בזמן שהמחלף החדש תורם להקלת עומסי התנועה באיזור ומנגיש את בית החולים הסמוך לו לכלל ישובי האיזור.

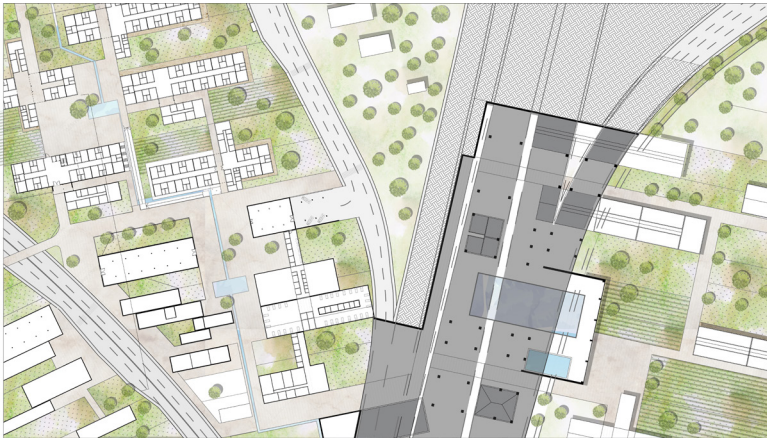
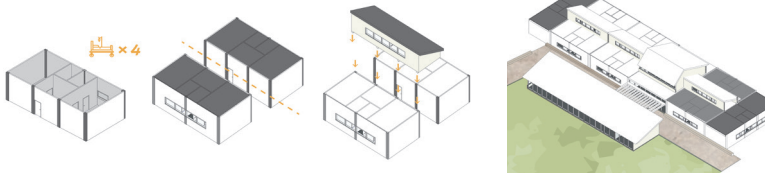
תכנית בינוי - 1:2000

בית החולים

ההתייחסות התכנונית לשימור הערך הנופי מתרחשת במספר אופנים: הסדרת נחל שפרעם ושימור מטעי הזיתים והתייחסות אליהם כחלק אינטגרלי מהתכנון ומהמרקם הבנוי, כמו גם חיזוק החקלאות באיזור באמצעות ישור הקרקע בטרסות והכשרת חלקות חקלאיות חדשות.

בתכנית המוגדל של איזור בית החולים ניתן לראות כיצד המסחר ומבני האשפוז השונים משתלבים עם השטח הפתוח באופן המאפשר להם להתקיים בכפיפה אחת. הבינוי כולל מעבר ציבורי מתחת לכביש 70 וכן פונקציות ספורט, מסחר ובילוי אשר מושכות קהל מגוון מקרית אתא ושפרעם ומעודדות מעבר ומפגשים. בית החולים בנוי בשיטה מודולרית, המאפשרת גריעה ותוספת מיטות בצורה מהירה ופשוטה. זאת על מנת שבכל זמן נתון כמות המיטות בכל מחלקה תהיה תואמת לתפוסתה הצפויה. באופן זה, השטח הפתוח הוא דינמי, מתחדש ומשתנה, ויוצר סיטואציות מרחביות שונות בכל ביקור.

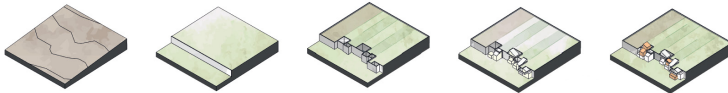
בית החולים המודולרי

תכנית איזור בית החולים וכביש 70 - 1:500

כפר-עיר

המגורים המוצעים במרחבי הקצוות של שפרעם וקרית אתא נרקמים כפיתוח אורגני של השכונות הגובלות באיזור התכנון, כאשר הבינוי בקריית אתא מהדהד את הצורות הגאומטריות הסגורות של שכונת אלונים עד שאלו נטמעות בשטח החקלאי המוצע, ואילו הבינוי בשפרעם מהווה המשך ישיר של הקצוות הפתוחים של העיר, בדומה לאופן שזו מתפתחת באופן מסורתי. אופי המגורים מקיים כפר-עיר, ולכן הצפיפות היא של כ-10-15 יח"ד למ"ר. מנגנון הפעולה של הבינוי המוצע שואף ליצור שדה של יחסים בין יום, בעל אדמה ודייר. היום רוכש זכויות מבעל האדמה להקצות שטח מגורים בקצה החלקה החקלאית שלו, ואתו מפתח היום באמצעות גריעה מהטרסה וחירור שלה. הדייר יכול לבנות רק במסגרת השטח שהוקצה ובאופן שמשתלב בנוף, וכך הוא מקבל גמישות מוגבלת באופי הבינוי ובתוספות עתידיות. באופן זה מתקבלים מקבצים של בינוי סביב חצר שפונה לכיוון השדות והנוף הפתוח. הדבר יוצר זיקה חזקה בין הדייר לחצר המשותפת וקשרי שכנות, וכן זיקה להתרחשות החקלאית שהדייר יכול לקחת בה חלק - אם בעבודת האדמה, באריזה או במסחר בתבואה.

מקורות אקדמיים:

- אמיר, מירב. (2014). גבול. תל אביב. מפתח - כתב-עת לקסיקלי למחשבה פוליטית, מרכז מינרבה למדעי הרוח.
- ברגר, תמר. (2015). אוטוטופיה: על מרחב הביניים הפרוורי בישראל. בני ברק. הוצאת הקיבוץ המאוחד.
- גונן, עמירם. (1992). מרכזי פיתוח חבליים משותפים לישובים יהודים וערבים בישראל. ירושלים. מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות
- דרמן, עמירם. (1989). מחריש לחרושת, מכופריתא לכפר עטה, קורות היישוב בשנים 1936-1925. הוד השרון. הוצאת המחבר
- ח'מאיסי, ראסם. (2005). עיור והתעיירות ביישובים הערבים בישראל. ירושלים. מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות.
- ח'מאיסי, ראסם. (2007). בין מנהגים לחוקים, תכנון וניהול הקרקע ביישובים הערביים בישראל. חיפה. אופקים בגיאוגרפיה מס' 64/65
- יפתחאל, א., קדר א. (2000). על עוצמה ואדמה: משטר המקרקעין הישראלי. תיאוריה וביקורת 16, עמ' 100-67
- מונטרסקו, דניאל. (2007). מרחב עירוני ופוליטיקה של זהויות בערים מעורבות: יפ, 1948-2004. מתוך: רכס, אלי. יחד אך לחוד: ערים מעורבות בישראל. תל-אביב : אוניברסיטת תל-אביב, תכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי
- Akbar, J. (1988). Crisis in the built environment: The case of the Muslim city. Michigan, MI: Concept Media
- Alfasi Nurit, Fakhoury maisa. (2018). When contradicting public space regimes collide: The case of Palestinian Israeli towns. Royal Geographical society, the geographical journal. 2018;184:p.429-442
- Lefebvre, Henri (1996), The right to the city, in Kofman, Eleonore; Lebas, Elizabeth (eds.), Writings on cities, Cambridge, Massachusetts: Wiley-

Purcell, Mark. 2003. Citizenship and the right to the global city: –
reimagining the capitalist world order. International journal of urban and
regional research. Volume 27.3

Sondercock, Leonie. (2000). When strangers become neighbours: –
managing cities of difference. Planning theory & practice, 1:1, p.13–30

נתונים סטטיסטיים:

– הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. (2016). הרשויות המקומיות בישראל, קרית
אתא. פרופיל עיריות, פרסום מספר 1722

– הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. (2016). הרשויות המקומיות בישראל, שפרעם.
פרופיל עיריות, פרסום מספר 1722

– פדרמן, רועי. סקר זבולון: סקר, ניתוח והערכה של טבע, נוף ומורשת האדם. מכון
דש"א

–

מקורות עיתונאיים:

– כאן – תאגיד השידור הישראלי, כאן מכירים: https://kanapi.media.kan.org.il/Players/ByPlayer/V1/ipbc/DP213602_g_6920e1571c1a/HLS

– גולן, דורון. (2021). נמכר קניון עזריאלי בקרית אתא. בלינקר: פורטל חדשות
מקומיות.

– פויר, דרור (2019). זאייד זאייד רוצה להקים בשפרעם את חנות שמלות הערב
הגדולה בעולם, ושמישהו ינסה לעצור אותו. גלובס.